

”Men hur mår du egentligen?”

om att möta unga människor på en ungdomsmottagning

Jubileum kan man använda till mycket. Man kan höja glaset och skåla för det man anser vara en positiv samhällsutveckling. Men man kan också ställa nya frågor – vad betydde de gjorda förändringarna? Det vi då uppfattade som självklara landvinningar. Bar de också på frön till nya problem?

För femtio år sedan var det radikalt och kontroversiellt att kräva en fri och öppen sexualundervisning. Det var lika kontroversiellt att kräva praktiska möjligheter för unga människor att ha ett sexuellt samliv utan en oönskad graviditet som följd. Först med 1975 års nya abortlag fick kvinnan själv bestämma över sin kropp och möjlighet att själva bejaka sinnlighet och sexualitet. Samhällets insatser kopplades till abortlagen, både vad det gällde information och utbildning kring sex- och samlevnadsfrågor och en utbyggnad av preventivmedelsrådgivning direkt för ungdomar.

Utbyggnaden av ungdomsmottagningar var direkt knuten till abortlagen. Barnmorskor med förskrivningsrätt av preventivmedel blev en självklar yrkesgrupp. Kuratorer och/eller psykologer och konsultläkare blev en del av teamet. Nya uppgifter tillkom, på 80-talet satsade samhället på att förhindra spridning av hiv och andra sexuellt överförda sjukdomar. Provtagning och förebyggande arbete blev nu en del av en ungdomsmottagningens arbetsuppgifter. Detta medförde att det kom fler pojkar, och många mottagningar satsade på speciella tider och manliga kuratorer för sin ”killmottagning”. Denna utveckling har fortsatt och allt flera pojkar söker nu både för kroppsliga och psykosociala problem.

Det senaste decenniet har det med jämna mellanrum kommit larmrapporter om barn och ungdomars utsatthet och en försämrad psykisk hälsa. Det har skett en ökad förskrivning av antidepressiva medel, många unga bär på självmordstankar och ett alldeles för stort antal unga människor tar sina liv. Signalerna till vuxensamhället kan inte vara tydligare – ni måste reagera! Alla känner till ungdomsmottagningarnas verksamhet när den rör konkreta frågor som preventivmedel, aborter, könssjukdomar, gynundersökningar – men långt ifrån alla beslutsfattare har insett vilken viktig roll barnmorskorna/kuratorerna/läkarna har för de många ungdomar som har ont i själen!

Att bli en egen människa

En ung människas värld bestäms i huvudsak av fyra poler – familjen, skolan, kompisarna och samhället. Skärningspunkterna mellan dessa världar är inte

alltid lätta att se. Man har lämnat barndomens självklara tillhörighet och skall forma sin egen värld. Behovet av vuxna är stort, samtidigt som behovet att förkasta dem är lika stort. Man vill ha dem som motspelare i formandet av sin egen identitet, för att hitta sina egna åsikter och värderingar. Inte sällan slutar den brottningsmatchen i uppslitande gräl och konflikter i familjen. Familjelivet sätts på hårda prov då de tidigare så ”snälla barnen” blir taggiga rebeller.

I tonåren är det naturligt att testa gränser, man vill bli stor och undersöka vad ett vuxet liv innebär. Man förändras biologiskt, får sina första sexuella erfarenheter. Samtidigt som man brottas med frågor om den egna identiteten finns det ofta en extrem fixering vid att duga, vara som andra. Grupptrycket är starkt, inte minst på unga kvinnor att följa de normer som samhället förmedlar. De olika faserna avlöser varandra. När man är tretton- fjorton vet man ofta hur allt skall vara. Några år senare är man starkt beroende av kompisarna och grupptillhörigheten är som viktigast. Och vid sjutton-arton års ålder genomgår många en identitetskris. Som tjuugoåring betraktas man som vuxen – och ibland med alla frågor fortfarande obesvarade. Vem är jag, vad skall jag göra med mitt liv?

Under hela denna omvälvande tid ställer skolan sina krav. Men den som har huvudet fullt av egna problem kan faktiskt inte bearbeta abstrakta kunskapsmassor. Lärandet kräver framförallt koncentrationsförmåga, energi och nyfikenhet. Alla dessa förmågor blockeras hos den som bär på sociala och psykologiska problem. Fokus är inställt på livsproblem som skolan oftast inte känner till. Löses inte svårigheterna tappar en ung människa styrfart. Skolarbetet kommer på efterkälken och de nya misslyckandena blir en bekräftelse på den egna oförmågan. En negativ spiral håller på att utvecklas, ett destruktivt förlopp som måste brytas. När en negativ identitet växer fram tillkommer ofta andra problem, exempelvis drogmissbruk. I skolan kan lärarna kanske se signalerna på att något inte stämmer – men mera sällan få svaret på frågan varför. Man noterar frånvaro, aggressivitet, trakasserier, kropps- såväl som personlighetsförändringar, tystnad och oåtkomlighet.

Ungdomsmottagningarna finns i ett annat mentalt rum än skolan. Deras lokaler uppfattas som ungdomarnas eget ställe, som ett vardagsrum för själen och kroppen. Dit får man gå utan att någon behöver undra. Man behöver inte ha något ”problem” för att sitta med kompiserna på ett öppet hus, man kan omärkligt testa möjligheten av ett samtal med en vuxen. Barnmorskor/kuratorer/läkare arbetar på ungdomarnas uppdrag. Är man lyhörd som personal får man ta del av livsberättelser som visar hur unga människor lever i dagens samhälle. Men det kan ta tid innan man skapat det förtroendet. Man kan gå många gånger till barnmorskan med ett kroppsligt problem innan man känner någon tillit. Det är bara ansiktet som tyst berättar. Barnmorskan måste ofta ”se” att den unga människan bär på något svårt. Det räcker med en enkel fråga – ”men hur mår du

egentligen?”. När sedan svaret kommer är det inte sällan en kaotisk livssituation som synliggörs. Bakom ett ”mensproblem” kan döljas en hel familj i kris med en social fasad utåt. Hon kan fortsätta kontakten men oftast slussar barnmorskan vidare till kuratorn som fortsätter samtalskontakten. Självklart finns det också unga och deras föräldrar som tar direktkontakt med kuratorn.

Det stora arbetet med vuxenblivandet innebär ofta att en idealiserad bild av familjen och uppväxten slås sönder. Det kanske inte är ”mitt fel” att jag får tvångstankar och ätstörningar i en familj med högt ställda krav på prestationer. Och det finns kanske svar på frågan varför man söker sig till högerextrema politiska rörelser om man vågar tala om våldet som pappan utsatte mamman och barnen för.

I de flesta tonåringars liv innebär identitetsbyggandet en kamp med den egna familjen. Utgångsläget är inte sällan det totala förkastandet av föräldrarna, de har noll och inget värde. De tidigare så mäktiga personerna i barnets värld är förintade. Man analyserar alla fel, brister och tillkortakommanden under lupp. Men så småningom kan den svart-vita bilden krackelera, och föräldrarna bli människor med personligheter, resurser och svagheter. De har då blivit alldeles vanliga människor. När vuxenmognandet är klart står man inte längre som ett barn bredvid sina föräldrar utan som en separat ung människa med egen självkänsla, ett eget liv. Detta livsdrama går de flesta människor igenom – men var och en på sitt sätt. Och i sin egen takt. Med många olika faser under ett livsförlopp. Men det startar i tonåren.

Flera hundra tusen unga människor kommer varje år till de drygt 200 ungdomsmottagningarna som finns i landet med alldeles ”vanliga” problem kring alltifrån preventivmedel till frågor kring relationer. Men för de unga som växer upp under krävande sociala och psykologiska villkor försvåras en naturliga tonårsutveckling. Det finns oftast ingen tid för samtal och omsorg, många föräldrar lever sitt familjeliv under stress. De nya familjebildningarna med ”mina, dina och våra barn” liksom de nya relationerna mellan de vuxna innebär inte sällan att man abdikerar från sitt vuxenansvar. Unga människor som lever i familjer där föräldrarna har en annan kulturell bakgrund än den svenska behöver stöd för de kulturkonflikter som de kan uppleva. Föräldrar kan dö ifrån sina barn och ungdomar. För alla dessa krislägen i ”vanliga” familjer måste det finnas samtalsrum med vuxna som har tid. Inte få av dem kommer till ungdomsmottagningarna.

Ungdomsmottagningspersonalen möter också ofta ungdomar som kommer från tungt socialt belastade familjer med allvarlig omsorgssvikt, psykisk sjukdom, våld i familjen, drogmissbruk och andra sociala problem. Om man inte får hjälp att bearbeta sina livserfarenheter är det lätt att upprepa ett destruktivt

livsmönster. Och det är först i tonåren man kan bryta en falsk normalisering, få upp ögonen för att det man betraktat som självklara livsvillkor, inte är det. Varje individ generaliserar utifrån sitt livs universum. Därför måste man få reflektera över sin uppväxt genom någon annans ögon. Och bryta de skuld- och skamkänslor som skapats i barnet och den unga människan när föräldrarna har allvarliga livsproblem. Att slippa bära på föräldrarnas liv är en nödvändighet när man skapar sitt eget.

De unga kvinnorna

Abortlagen innebar en tyst revolution i kvinnors liv. För om man inte har en välfungerande preventivmedelsrådgivning och möjlighet till abort i ett samhälle kvarstår tvånget att föda eller att utsätta sig för medicinska konsekvenser av illa utförda aborter. Något som är en realitet för många kvinnor i världen. Men den fria aborten medför också att unga kvinnor ibland måste fatta livsavgörande beslut i en ålder då man inte har någon livserfarenhet. Något som verkligen kräver mycket av de yrkesgrupper som skall ge stöd för det egna beslutet att föda barnet eller inte – barnmorskor, läkare, kuratorer.

Att många unga kvinnor upplever sexualitet som en tillgång, glädje och lust är säkert sant. Men den mörka sidan av våld och förtryck är ständigt närvarande. Möjligheten till ett sexualliv utan fördomar och dubbelmoral var en vision för kvinnornas kamp under 70-talet. Men uppenbart har den visionen inte blivit verklighet för alla deras döttrar och barnbarn. Den unga kvinnokroppen exploateras idag i en utsträckning som det inte gick att föreställa sig för 30 år sedan. Att i samhället göras till objekt, att oavbrutet se kvinnokroppen som vara är en form av indoktrinering som är svår att värja sig emot. Att objektifiera en människa är första steget mot att kränka och förgripa sig mot henne, när hon görs till kön är hon inte riktigt en människa med fullt människovärde. Unga kvinnors utsatthet har blivit ett folkhälsoproblem.

En ny folkhälsoundersökning presenterades nyligen av folkhälsoinstitutets generaldirektör Gunnar Ågren (DN den 5.10.05). Som negativa utvecklingstendenser pekar han på att den psykiska hälsan försämrats, allra mest utsatta är de unga kvinnorna med sömnstörningar, depressioner, ångest och oro som följd. I rapportern formuleras ett nytt folkhälsomål – frihet från könsrelaterat våld. ”Kvinnor utsätts idag för våld och hot om våld i sådan utsträckning att stora delar av befolkningen förmenas full delaktighet i samhället.”

Upplevelsen av våld och kränkningar kräver det självupplevdas språk för att allvaret skall uppfattas. Berny Pålsson, författare till boken Vingklippt ängel beskriver sin skoltid. ”Det finns en flicka i varje skola, i nästan varje klass, som har horrykte. Som blir kallad för hora, slampa och slyna. Som blir föraktad,

spottad på, som det pratas om och skriks efter i korridorerna. En flicka som har sex ofta och därför blir ansedd som allas lilla leksak. Jag var den flickan. Flickan som ingen respekterade, som många kastade småpengar efter och släpade in på skoltoaletten för att utnyttjas sexuellt.”

Berny Pålsson beskriver hur hon blev utsatt för sexuella övergrepp som barn och blev våldtagen som tonåring. Det sexuella våldet hon utsatts för förstörde möjligheterna för henne att se positivt på sin egen sexualitet. Kroppen blev hennes fiende. Sex blev en tvångshandling, för henne lika destruktiv som hennes rakblads- och drogmissbruk (Bang nr 2 2005). En flicka i varje klass blir sammantaget många unga kvinnor.

Erfarenhet av övergrepp och våld sänker självkänslan. Föraktet för den egna kroppen och just därför behov av bekräftelse är delar i något som gör att man utsätter sig för risker. Prostitutionen idag har nya former. Vuxna män söker kontakt med unga flickor på ungdomssajter. Nyligen avslöjades hur en man i yngre medelåldern (DN den 20.7.2005) via en kvinnlig pseudonym som talade om modelljobb fick kontakt med ca hundrafemtio flickor. Med ett tjugotal hade han samlag. Andra hade utfört sexuella handlingar framför sin webcam. Andra visade bara upp sig. Allt mot en mindre betalning. Hela härvan uppdagades genom att en ung kvinna började berätta för kuratorn på ungdomsmottagningen. Hon kontaktade polisen lokalt som i sin tur kontaktade kollegor som startade en utredning.

Våldtäkter, sexuella övergrepp och prostitutionsliknande erfarenheter är något av vardagen på en ungdomsmottagning. Det innebär att man måste förhålla sig till att unga kvinnor utsätts för kriminella handlingar. Med allt vad det innebär av ställningstagande kring polisanmälan, utredning och rättegång. Något som i sin tur ställer stora krav på en fungerande sex-och samlevnadsundervisning. Inte bara om den rättsliga innebörden av en anmälan utan också diskussion om gränser och upplevelser av gränser, mellan unga kvinnor och unga män.

Det psykiska våldet

Erfarenheter av psykiskt våld gäller inte bara flickorna. En av de befriande krafterna sedan 70-talet är den ökade medvetenheten om individers olika sexuella läggning. Heterosexualiteten är inte längre självklar. HBT- (homo-bi- och transsexuella) rörelsen har växt och det finns en stor öppenhet i jämförelse med tidigare decennier. Man frågar inte längre självklart efter pojk- eller flickvänner på ungdomsmottagningen – man ställer frågor kring en eventuell partner. Men öppenheten innebär inte att det är problemfritt att som ung människa identifiera sig som homosexuell. Laddningen i att kallas hora finns också i benämningen bög och flata.

Och det är inte bara sexualiteten som skapar trakasserier och mobbingtendenser. Det verbala våldet och hot om fysiskt våld kan vara direkt förödande för en ung människa. Och självklart också när man utsätts för direkt fysiskt våld. Att ständigt bli negativt bemött, förlöjligad och hånad är något som ingen människa klarar av utan att ta psykisk skada. Och självklart inte en ung människa. Många unga människor mobbas årligen enligt Skolverkets utredning.

Pappan till den 13-årige pojke som tog sitt liv efter det han utsatts för mobbing under sex år talade om att hans son hade behövt "ett forum att berätta i för att förstå att det som hände inte var OK".

Att tala om livet

Begreppet sex- och samlevnad tillkom i en tid när det var en stark laddning kring ungdomars sexualitet. Då bröts ett tabu genom att acceptera och bejaka ungdomars sexuella liv. Idag är situationen en helt annan. Pornografin sprids och är omöjlig att kontrollera, inte bara via tidningar och videoaffärer utan också TV och Internet. Vi lever i ett samhälle som är genomsexualiserat. Tveklöst påverkar det unga människor på sätt som vi ännu inte har förstått. Vid gynundersökningarna hos barnmorskorna är det nu ovanligt att möta unga kvinnor med hår på skötet, de är alla rakade. Något annat vore "äckligt".

Behovet av livssamtal för unga människor är idag stort. Där måste möjligheterna att tala med jämnåriga och äldre finnas både i skolorna och på ungdomsmottagningarna. Och de vuxna behöver mötas, barnmorskorna och kuratorerna som arbetar i "själens vardagsrum" skulle kunna förmedla den kunskap om ungdomars utsatthet som de besitter. Tillsammans med skolpersonalen behöver man hitta gemensamma strategier för att motverka den våldskultur som håller på att växa sig stark. Alla former av förtryck hindrar den starka livskänsla som finns under de år man kämpar för att erövra livet. Att hjälpa varje ung människa att hitta en egen plattform att starta från borde vara vuxensamhällets viktigaste uppgift!

Hanna Olsson

Leg. psykoterapeut, handledare för ungdomsmottagningarna i Enskede, Farsta, Haninge, Norrtullsgatan 10 och Skarpnäck

